

Иоаннъ Хусъ дѣйствувалъ по друго направление. Бохемската църква получила начало отъ православната вѣсточна църква; послѣ вече тукъ проникнала латинската пропаганда и, при помощта на нѣмскитѣ императори, подчинила Бохемиа на папската власть. При всичкий гнѣвъ обаче, испитванъ отъ Чехитѣ, и отъ страна на папитѣ, и отъ страна на германскитѣ императори, между тѣхъ се съхранила свято памятта за първитѣ просвѣтителѣ и за родното православие. Отъ предания на православната старина Бохемцитѣ особено желали да удържатъ богослужението на славянскій языкъ и причастието на мирянитѣ подъ двата вида. Магистръ Иоаннъ Хусъ именно билъ представителъ на това общо на Чехитѣ стремление и желалъ да възвърне църквата къмъ старото православие, ако и, както се види отъ неговитѣ проповѣди, не билъ напълно познатъ съ преданията и църковното устройство на православний истокъ. Като развивалъ своитѣ идеи, Хусъ дошелъ до неизбежно стълкновение съ Римъ и въ сжщото врѣме, като искренненъ патриотъ, повдигналъ противъ себе си силна нѣмска партия. Него захванали да подозиратъ въ едномислие съ Виклефа и на Констанскій съборъ осъдили, като еретикъ, на изгоряване. Хусъ посрѣщналъ смъртта спокойно, съ вѣра въ Господа Спасителя, комуто поржчилъ защитата на своето право дѣло.

Въ половината на XV вѣкъ на западъ се захванало силно движение за изучаване на классическитѣ язици и литературата на дрѣвнитѣ народи, извѣстно подъ име гуманизмъ (отъ лат. сл. homo — челоувѣкъ; гуманизмъ—възвръщанне къмъ общечелоувѣческо образование). Това движение особено се усилило съ преселението на Грьцитѣ на западъ и явно приимало характеръ, противенъ на папството. Грьцитѣ видѣли, че папитѣ сж главнитѣ причинители на тѣхнитѣ политически бѣдствия.

Побуждение на това движение дали двѣ събития: Флорентійскій съборъ (1439 г.) и паданнето на грьцката империя (1452 г.). Флорентійскій съборъ билъ свиканъ отъ папа Евгения IV съ цѣлъ за съединение (unio) на църквитѣ западна и вѣсточна, а по-вѣрно, за подчинение на православната грьцка църква на папската власть. Въ това сжщо врѣме папата съ подчинение на православний истокъ се надѣялъ да възвиси свойтъ престолъ за показанне на западнитѣ свои противници и съ това да ослаби тѣхнитѣ враждебни дѣйствия. Грьцитѣ се надѣяли при посрѣдството на папата да получатъ помощъ отъ западнитѣ господари противъ Турцитѣ. Съединението станало, при помощта на заплашване и насилие, нѣ не за дълго: православнитѣ Грьци предпочели да страдаятъ подъ игото турско, отколкото подъ властта на папата, и отхвърнили унията. А между това въ продължение на събора западнитѣ християни се срѣщнали и запознали съ просвѣщенитѣ Грьци. Но такъвъ начинъ мѣрката, измислена отъ папата за укрѣпление на своята власть, се обърнала въ врѣда на папството. А когато, наконецъ, паднала грьцката империя, и Константинополь билъ превземенъ отъ Турцитѣ (29 Маия 1453